

SUSAN SONTAG

(USA)

AZ ÖREGEDÉS KETTÓS MÉRCÉJE

„Hány éves?“ Nem fontos, ki kérdi. Illetve csak abban az esetben fontos, ha egy nőnek kell válaszolnia a kérdésre. „Egy bizonyos korú nőnek“, ahogy tapintatosan mondani szokták. S az a „bizonyos kor“ húsz-egynéhánytól körülbelül hatvanig tart. Ha a kérdés személytelen jellegű, mondjuk a hajtási engedély, a folyószámla vagy az útlevel kiállításakor rutinszerűen hangzik el, a megkérdezett valószínűleg leküzdí belső ellenállását, s őszintén válaszol. Amikor azonban házassági engedélyért folyamodik, nagy a kísértés, hogy letagadjon néhány esztendő, kiváltképpen ha a férjjelölt valamivel fiatalabb; de valószínűleg végül mégiscsak bevallja az igazat. Ha el szeretne helyezkedni, esélyei jórészt azon múlnak, hogy „megfelelő korú“-e vagy sem; ha nem, bizony inkább hazudik, csak alakuljanak kedvezően a dolgok. Ha új orvoshoz kerül, az első vizsgálat alkalmával (amikor amúgy is különösképpen kiszolgáltatottnak érzi magát) valószínűleg igyekszik minél hamarabb túlesni a végül is helyes válaszon. Ám ha a kérdés személyes jellegű, ha egy új barátja, esetleg alkalmi ismerőse, a szomszédék gyermeke, kollégája az irodában, üzletben vagy gyárban teszi fel, nehéz volna megmondani, hogyan reagál. Tréfás megjegyzéssel megkerülheti a választ, tettetett felháborodással akár meg is tagadhatja: „Hát nem tudja, hogy nem illik egy hölgy korát tudakolni?!“ Pillanatokig tartó habozás után — némileg zavartan, de egyben dacosan — akár az igazat is a szemébe vághatja. Akár őszinte, akár hazudik vagy kitérő választ ad, maga a kérdés rendkívül kellemetlen számára. A „bizonyos korú“ nő esetében a születési dátum kimondásának a kötelezettsége mindenképpen pokolian kínos.

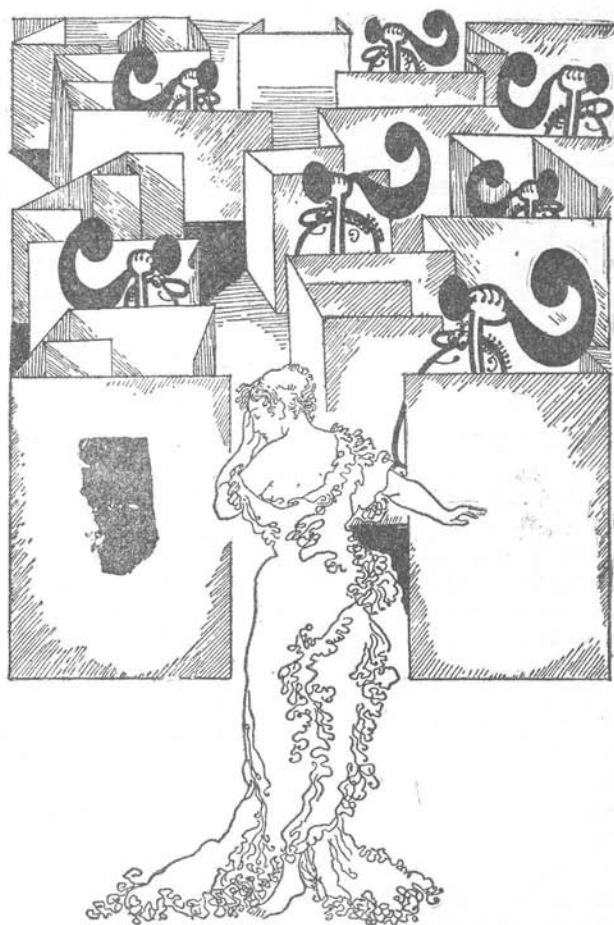
Ha nem férfi, hanem nő kíváncsiskodik, kevésbé fenyegetettnek érzi magát. Hiszen végül is minden nő sorstársa, mindnyájukat mindenkor egyformán fenyegeti a megaláztatás veszélye. Majdnem tökéletes az egyetértés a tekintetben, hogy miután egy nő meghaladott egy bizonyos életkort (még ha tulajdonképpen elég fiatal is), életéveinek száma megszűnik a jogos kíváncsiság tárgya lenni. A gyermekkor után a nő születési dátuma titok, „magántulajdon“. Jóformán szégyenletes titok. Tulajdonképpen az követ el indiszkréciót, aki őszintén válaszol.

A kínos érzés, amelyet a nő elszenved, valahányszor be kell vallania éveit számát, nem függ össze a halandóság, az elmúlás szorongató, időnként mindenkit kísértő sajdulásával. Nagy örömét az öregedésben senki sem leli, így van ez nemre való tekintet nélkül. Harmincöt éves kor után a kor emlegetése mindenkiben felkavarja azt az érzést, hogy valószínűleg már közelebb áll a véghez, mint a kezdethez. Nem is mondható oktalannak az ilyenszerű szorongás. S nem rendellenes a gyötrődés és harag, amellyel a valóban idős, a hetvenes vagy nyolcvanas éveiket taposó személyek testi és szellemi erőik kimerülhetetlen fogytához viszonyulnak. A hajlott kor kétségtelenül kegyetlen: csakis bölcs nyugodtsággal viselhető el.

Roncsá válik az ember, függetlenül attól, mekkora személyes bátorsággal igyekszik folytatni az aggastyán a nagy utazást. Csakhogy az öregkor objektív, szentesített kínja egészen más természetű, mint szubjektív, profán megsínylése. Az öregkor természetes megpróbáltatás, amelyet férfinak és nőnek egyaránt el kell viselnie. Az öregedésen belül azonban létezik egy inkább képzelt kín is, a társadalmi kórtan körébe tartozó morális baj, amely kíméletlenebbül sújtja a nőket, mint a férfiakat.

Társadalmunk érzelmi nimbusszal ruhazza fel a fiatalságot; ez is összefügg azzal a szorongató érzéssel, amelyet az öregedés mindenkiben kivált. A törzsi és falusi társadalmaktól eltérően, minden modern, városiasodott társadalom nagy megértést tanúsít az idősebb kor valóságos értékei iránt, de legnagyobb becsben az ifjúság örömeit tartja. Az életciklus ilyenyszerű átértékelése a fiatalság javára kitűnően szolgálja azt az anyagi társadalmat, melynek eszménye a természet borzalmas károsításához vezető egyre nagyobb ipari termelékenység. Az ilyen típusú társadalom szükségszerűen kialakítja az életritmusok új jellegét, hogy az embereket így módon is mind nagyobb vásárlásokra, fogyasztásra, a javak gyorsabb felhasználására ösztönözze. Az emberek eltűrik, hogy közvetlenül érzékelt, valóságos, saját szükségleteik örömet szerző kielégítésének helyét kitöltsék a boldogság és a személyes jólét kommersz képzeleteivel. S a fogyasztás egyre nagyobb ösztönzésére szánt képzeletettségben a boldogság legnépszerűsítettebb metaforája — az „ifjúság“. A felfokozott élet és az ifjúság egyenértékűsítése valamiképpen mindenkit arra sarkall, hogy pontosan számon tartsa nemcsak saját, hanem mások életkorát is. A primitív társadalmak, valamint a moderneket megelőzők sokkal kisebb jelentőséget tulajdonítanak a dátumoknak. Ha az élet hosszú szakaszokban hömpölyög, s e periódusokon belül állandóbbak a felelőségek s szilárdak az eszmények (akárcsak az álszentségek), igazán csekély fontosságú bárki életévének a száma: semmi értelme emlegetni vagy tudakolni a születési dátumot. A nem ipari társadalmakban nagyon sok ember nem is tudja pontosan, hány éves. Csak az ipari társadalmak embere él a számok bűvöletében. Kényszerképzetévé válik az életkor: minden egyes esztendő egy eléggé alacsony évszámon felül — vészterhes. Korunkban, amelyben egyre hosszabbodik az átlagos életkor, az élet utolsó harmadát beárnyékolja a jóvátehetetlen veszteség kellemetlen tudata.

Társadalmunkban minden nem fiatal valamelyest nyomaszt az ifjúság nagy presztízse. A férfiak esetében is megfigyelhetők az öregedés tudata miatt időszakosan vissza-visszatérő depressziós hullámok; például amikor teljesítmény-pánikba esnek, úgy vélik, hogy munkaterületükön nem eléggé megbecsültek. Csakhogy az öregedés miatt a férfiaknál nem olyan gyakori és nem olyan nagy a pánik, mint a nőknél. A férfi szempontjából az öregedés kevésbé sérelmes. Ugyanis az ifjúságot magasztaló hírverésen kívül, amely az életkort illetően mind a férfiakat, mind a nőket defenzívába kényszeríti, van még valami, nevezetesen az öregedés kettős mércéje, s ez olyan, hogy kifejezetten a nőket sújtja. Akárcsak a férfi szexuális hűtlenkedései esetében, a társadalom sokkal elnézőbb a férfiak öregedésével kapcsolatban is. Az öregedés a férfiak számára „megengedett“, nem büntetik őket érte. De a nők öregedése már nem tartozik a bocsánatos bűnök sorába.

Társadalmunk az öregedésért kisebb kárpótlást nyújt a nőknek, mint a férfiaknak. A nők esetében a fiatalssággal azonosított szépség nem állhat ellen az idő múlásának. A kivételes észbeli adottságok gyarapodhatnak az évek teltével, de a nők ennek ellenére is csak nagyritkán merészkednek odáig, hogy értelmüket a dilettánsok átlagát meghaladóvá fejlesszék. A talmi bölcsesség eldöntötte: a nő életköre „örökre meghatározott“, az érzelmek évezredes intuitív ismeretét már nemigen gazdagíthatja a tények tapasztalásának sokasága vagy az ésszerű elemzés módszereinek gyakorlása, vagyis még a hosszú élet sem teszi lehetővé a nő okosabbá válását. A nő a tőle elvárt jártasságot már igen fiatalon megszerzi, s — a szeretkezésben tanúsítottól eltekintve — nagyobbra a további tapasztalás során sem tesz szert. A „férfiasságot“ az illetékességgel, önállósággal és önmuralommal azonosítják, olyan kvalitásokkal tehát, amelyek az idő múlásával nem kopnak el. A férfiaktól elvárt tevékenységekben a hozzáértés — a testi sportok kivételével — a korrallal csak tökéletesedik. A

„nőiességet“ az illeréktelenséggel, a gyámoltalansággal, a szenvedőleges-séggel, a versenyképtelenséggel, a csínossággal azonosítják. Bizony olyan tulajdonságok ezek, amelyek az évek múltával nemigen tökéletesednek.

A középosztálybeli férfiban már viszonylag fiatal korban az esetben kerekedik felül az öregedés okozta kisebbrendűségi érzet, ha még nem sikerült érvényesülnie, vagy nem tudott elég pénzre szert tenni. (Ha amúgy is hajlamos a hipochondriára, képzelt betegsége súlyosbodik élete delén; kiváltképpen a szívroham és férfiúi képességei elvesztésének rémképe kezdi gyötörni.) Az ilyen férfiak öregedési válsága azzal a rájuk nehezedő rettenetes nyomással függ össze, amely „sikerekre“ sarkallja őket (egyébként a sikeresség a feltétele középosztályhoz tartozásuknak is). A nők nem azért érzik öregedésük miatt a szorongást, mert valami-ben nem lehettek sikeresek. A háztartáson kívül végzett női munka csak ritkán számít teljesítménynek, inkább csak amolyan pénzkereseti módozat; a nők elfoglaltságai olyan természetűek, hogy gyakorlásuk során főként a kisleány koruk óta beléjük oltottakat hasznosítják: arra nevelik őket, hogy legyenek mindig szolgálatkészek, segítőkészek, de egyben élőködésre hajlamosak is, s ne kedveljék a kockázatos vállalkozásokat. Csupán alacsony képességű beosztottak legyenek a könnyűiparban, általában olyanszerű munkahelyeken, ahol a siker kritériuma nem magas, akárcsak a háztartásban. Jóformán kirekesztik őket azokból a szakmák-ból, amelyekkel együtt jár valamiféle bensőséges kapcsolat a gépekkel, vagy amelyek a testi erő erőteljes bevetését igénylik, amelyek valame-lyes fizikai kockázattal járnak, s a kalandos vállalkozás érzetét kelthetik. Azok a mesterségek, amelyeket társadalmunk a nők számára megfelelő-nek tart, „kisegítő“ jellegűek, „nyugodt“ tevékenységek, nem veteked-hetnek azzal, amit a férfiak cselekszenek: csupán segíthetik őket. Amel-lett, hogy a nőket rosszabbul fizetik, a legtöbb munkakör, amelyben dol-goznak, kevesebb előlépési lehetőséggel kecsegtet, és a normális hatalom-vagy kiélésére csekély reményt nyújt.

Az öregedés kettős mércéjét még kíméletlenebbül alkalmazzák a szexuális érzéssel kapcsolatos konvenciókban, amelyek a nők és a férfiak különbözőségét mindenkor a nők hátrányára szabják meg. A dolgok el-fogadott rendje szerint a nő kb. tizennyolc éves korától mintegy huszonöt-huszonhat éves koráig joggal számíthat arra, hogy vonzalmat érezhet iránta egy vele nagyjából egyidős férfi. (Eszményinek azt tartják, ha a férfi valamivel idősebb.) Megházasodnak és családot alapítanak. Ha az-tán néhány évi házasság után a férfi gáláns kalandba keveredik, rend-szerint feleségénél már sokkal fiatalabb partnert keres. Tegyük fel, hogy elválnak, mégpedig akkor, amikor már mind a férfi, mind az asszony jól benne van a negyvenes években, vagy éppenséggel az ötveneseket tapossa. Az elvált asszony bizony már nehezen megy férjhez. Nagyon valószínűtlen, hogy nála fiatalabb férjet szerezhetsen; ha egyidőst kap, ak-kor is nagyon boldog lehet. Valószínűleg beéri egy nála jóval idősebbel, amolyan jó hatvanással vagy hetvenessel.

Igy hát a legtöbb nő számára az öregedés a nemi diszkvalifikálás meg-alázó folyamata. Minthogy a nőket korai fiatalságuk idején tartják a legkívánatosabbaknak, s utána szexuális kelendőségük hirtelen zuhan, még a fiatalabbak is úgy érzik, hogy szakadatlanul kétségbeesítő versenyt futnak az idővel. Mihelyt már nem nagyon fiatalok — öregek. A fiúknak,

a fiatalbereknek nem nagyon van okuk jó előre izgulni az idő múlása miatt. Ami a férfiakat a nők számára kívánatossá teszi, semmiképpen sem függ össze az ifjúsággal. Éppen ellenkezőleg: néhány évtizedig az évek múlása a férfiak javát szolgálja, hiszen értéküket szeretőként és férjként egyaránt nem annyira az határozza meg, hogyan mutatnak, hanem inkább az, mit produkálnak. Sok férfinak a szerelemben nagyobb sikere van negyven, mint húsz vagy huszonöt éves korában: a hírnév, a pénz, mindenképp a hatalom szexuálisan izgató. (Viszont nemhogy vonzóbbá válna, hanem éppenséggel kevésbé vonzóznak tekintett az a nő, aki valamely szakmában vagy a gazdasági életben karriert fut be. Sok férj vallja, hogy szexuálisan taszítják vagy lehangolják az ilyen nők; ennek valószínűleg az a magyarázata, hogy az ilyen típusú nőt nehezebb egyszerű szexuális „társként“ kezelni.) Öregedésük idején a férfiak kezhetnek aggódni nemi teljesítőképességüket, szexuális erejüket illetően, az impotencia bekövetkeztétől tarthatnak, de szexuális választhatóságukat az öregedés önmagában nem károsítja. A férfiak nemileg posszibilisek maradnak mindaddig, amíg az aktusra alkalmasak.

Minthogy a nőkről az a képzet alakult ki, hogy szexuális élettartamuk sokkal korlátozottabb, mint a férfiaké, általában sajnálják azt, aki soha nem volt férjnél. Az ilyen tehát soha nem volt elfogadható, feltételezik róla, hogy hátralevő évei is alkalmatlanságának folyamatos bizonyosságai. Az esetében feltételezett szexuális alkalmatlanság számára hátrányos helyzetet teremt. Az agglegényt nem ítélik meg olyan kegyetlenül. Feltételezik, hogy korától függetlenül nemileg még aktív, de legálábbis azt, hogy bármikor lehetősége van nemi életet élni. A férfiak esetében nem ismeretes az a megalázó állapot, amelyet a vénkisasszony, az aggszűz kifejezés oly jól szemléltet.

Ha a nő már nem túlságosan fiatal, bizonyos megkönnyebbülést jelent számára férjhezmenetele. A házasság enyhíti az évek múlása okozta kínokat. De szorongása teljesen soha nem csitul el, hiszen jól tudja: ha a későbbiek során — válás, férje halála miatt vagy egy erotikus kalandvágy okán — visszakerül a szexuális piacra, mindenképpen hátrányosabb helyzetben lesz, mint a vele egyidős férfiak, függetlenül még mindig jó külsejétől.

Persze országonként más-más szempontok szerint ítélik meg az életkort. Spanyolországban, Portugáliában és a latin-amerikai államokban az az évszám, amelyen felül a nőt testileg már nem tartják kívánatosnak, sokkal alacsonyabb, mint az Egyesült Államokban. Franciaországban valamivel magasabb. A franciák szexuális konvenciói (félhivatalosan) jól meghatározott szerepkört jelölnek ki a harmincöt-negyvenöt közötti nő számára. Feladata ebben a korban: beavatni a tapasztalatlan vagy félénk fiatalembert. A beavatás után egészen természetes, hogy egy fiatal lány lépjen a helyébe. Az ilyenyszerű szexuális mítoszok kialakulása mindenestre valamivel könnyebben elviselhetővé teszi a francia nők számára a negyvenes évek elejét. A magatartás alapformáit illetően az említett országok konvenciói lényegében nem különböznek egymástól: szexuálisan mindenütt sokkal hamarabb diszkvalifikálják a nőket, mint a férfiakat.

Az öregedés mércéje társadalmi osztályok szerint is változó. A szegényebb sorsúakon hamarabb meglátszik az öregedés, mint a jobbmódúakon. De az öregedés okozta szorongás sokkal gyakoribb és hevenyebb a középosztálybeli vagy gazdag nőknél, mint a munkásasszonyoknál. Társadalmunk gazdaságilag hátrányosabb helyzetben levő női sokkal fatalistábbak az öregedést illetően: nem engedhetik meg maguknak a hosszú és kitartó kozmetikai csata fényűzését. Valóban, mi sem bizonyítja meggyőzőbben az öregedési válság fiktív jellegét, mint az a tény, hogy kínjait éppen azok a nők szenvedik meg leginkább, akik a leghosszabb ideig megőrizhetik fiatalos külsejüket, akik nem kimerítő, hanem kellemetlenségektől ment csendes életmódot folytathatnak, ésszerűen étkeznek, megengedhetik maguknak a jó orvosi ellátás luxusát, kevés gyermekük van, vagy éppenséggel gyermektelenek.

Richard Strauss szentimentális-ironikus operájában, a *Rózsalovag*-ban felismerhetjük az öregedési válság egyik modelljét. Az opera hősnője, a gazdag és ragyogóan szép férjes asszony elhatározza, hogy felhagy romantikus kalandjával. Imádnivaló fiatal gavallérjával töltött éjszakája után hirtelen szembe kell néznie önmagával. Az első felvonás vége felé történik, Octavian alig távozott. A hölgy egyedül marad háló-

szobájában, s mint minden reggel, leül tükre elé. Következik az önértékelés mindennapi, minden nő gyakorolta rituáléja. Szemügyre veszi arcát, megdöbben, s zokogni kezd. Fiatalsága immár a múlté. Jól jegyezzük meg: a hölgy a tükörbe pillantva nem látja rútnak magát. Szép, mint mindig. Döbbenete hangulati természetű, képzeletének szüleménye: nem a látvány indokolja. Felismerésének hatása azonban ettől nem kevésbé pokoli. De bátor nő, s fájdalmas, ám annál hősiesebb elhatározásra jut. Majd szépen elrendezi, hogy imádott Octavianja beleszeressen egy korban hozzá illő leányba. Muszáj józanul gondolkoznia. A párvalasztás szempontjából ő már amúgy sem esélyes. Ettől a pillanattól kezdve csupán „az öreg tábornagné“.

Strauss 1910-ben írta ezt a művet. A mai operabarátot bizony kissé meghökkenti annak felfedezése, hogy a libretto szerint a tábornagné mindössze harmincnégy éves; napjainkban ezt a szerepet amolyan jó negyvenes vagy ötvenes primadonna szokta énekelni. Ha a hősnőt mai színpadainkon egy vonzó külsejű harmincnégy éves asszony alakítaná, a tábornagné bánata neuraszténiának, éppenséggel nevetségesnek tűnhetne. Napjainkban kevés harmincnégy éves nő hiszi magát öregnek, a szerelmi románcok lehetőségét illetően teljességgel diszkvalifikáltak. A visszavonulás korhatára mindenki számára kitolódott az utóbbi néhány nemzedék idején, egyenes arányban a remélhető életkor növekedésével. De azért továbbra is kérlelhetetlenül bekövetkezik a pillanat, amikor a nőnek fel kell ismernie, hogy most már „túl öreg“. S a tekintetben, hogy ez a perc mindig korai, mi sem változott.

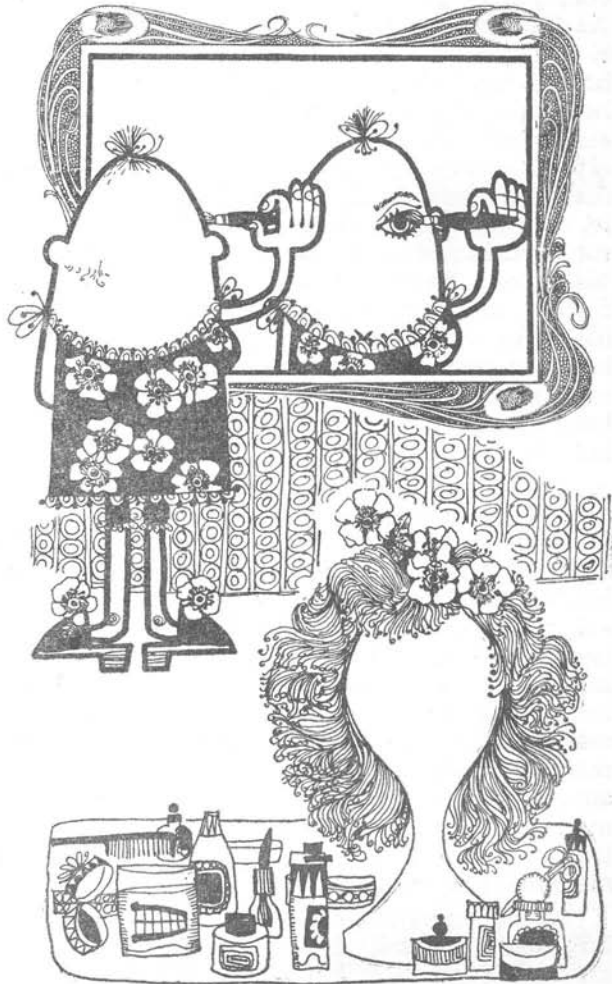
Régebben az előző nemzedékek idején a lemondás még hamarabb következett be. Ötven esztendővel ezelőtt a negyvenéves nő nem csupán öregedő, hanem elvirárgzott volt. Már nem is harcolhatott a kor ellen. Mostanában már nincs pontos dátuma annak, hogy mikor kell behódolni az öregedés előtt. Az öregedés válsága hamarabb kezdődik ugyan (a gazdag országok nőire gondolok), de hosszabb ideig eltart: beárnyékolja a nő életének nagyobb hányadát. A válság minden életkorban bekövetkezhet. A krízisek bekövetkezésének menetrendjét a személyes („neurotikus“) sebezhetőség és a társadalmi előítéletek alakulása együttesen szabja meg. Senki sem mentesül a negyven év elérésének sokkjától. Minden születésnap és kiváltképpen egy-egy új évtized elkövetkeztét jelentő (hiszen különösen nagy a kerek számok tekintélye) egy-egy újabb veregség jelzése. S majdnem olyan kínos az előrelátás, az előérzet, mint a bekövetkezett valóság. Undorítóvá vált a huszonkilencedik életév, amióta — egy nemzedéknyi idővel ezelőtt — az ifjúság hivatalos befejeződése előbbre kúszott a harmincadik évig. Most már nem könnyű harminckilenc évesnek lenni: egy egész éven át szomorúan töprenghetünk azon, hogy íme, eljutottunk a középkor küszöbére. A korhatárok önkényesen megsabottak, ami azonban nem csökkenteti hatásukat. Noha a negyvenedik születésnapján a nő alig különbözik attól, aki harminckilenc éves korában volt, számára a dátum fordulópontnak tűnik. Tulajdonképpen jóval azelőtt, hogy elérte a negyvenéves kort, ő már állandóan felkészítette magát a depresszió ellen, amelynek bekövetkezésétől tartott. Minden nő életében maga az öregedés a legnagyobb tragédiák egyike, kétségtelenül a leghosszabb ideig tartó tragédia.

Az öregedés útítársul szegődött ítélet. Olyan válság, amely sohasem emészti fel önmagát, a szorongás tápanyaga kimeríthetetlen. Minthogy inkább a képzelet, mintsem a „való élet“ váltja ki, minduntalan újraszüli önmagát. A valóságos, igazi öregkortól eltérően az öregedés folyamat, nincsenek körülírható határai. Minden újabb évtized elérése után, a kezdeti sokk elmúltával az élnivágvas feltámadó erős ösztöne sok nőt hozzásegít ahhoz, hogy a határokat ismét kitolja a következő évtized végéig.

A nők szeretik a bókot, a széptevés növeli önbizalmukat. Ez is egyik bizonyítéka annak, hogy mennyire kiszolgáltatottá tette őket az a bizonyos kettős mérce. Társadalmunkban mindenki érzi annak kényszerűségét, hogy fiatalos külsejű maradjon, amíg csak lehet, s ez nyomasztólag hat. A nemi vonzóerő a nő esetében a fiatalsággal azonosított „nőieség követelményei“ további terhet jelentenek. A nő önbecsülése és életöröme nagyobb veszélynek van kitéve a fiatalság elmúltával. A legtöbb férfi sajnálattal, ugyancsak rossz előérzettel fogadja öregedését. De a legtöbb nő sokkal szerencsétlenebbül: szégyenkezik miatta. A öregedés emberi sors, akit anya szül, mind megöregszik. A nő számára azonban több, mint sorsszerűség. A nő emberi lényként definiált, de csak bizonyos megszorításokkal, s az a tény, hogy kisebb értékűnek minősítik, sebezhetőségének forrása.

Nőnek lenni annyi, mint színésznőnek lenni. A nőieség komédiázás, a komédia minden kellékével: kosztümök, színpalak, fényhatások, mesterkéltné mozdulatok. Kora gyermekkorától arra szoktatják a leányt, hogy szinte beteges túlzással törődjék külsejével. Valósággal megcsonkítja, alkalmatlanná teszi az első osztályú felnőtségre annak a stressznek a nagysága, amelyet vonzó fizikai tárgyként való magamutogatásának kényszere okoz. Sokkal gyakrabban pillant tükörbe, mint a férfi. Jóformán kötelessége önmaga minél gyakoribb szemrevételezése. Valójában nőietlennek tekintik a nem narcisztikus nőt. Viszont azt a nőt, aki ideje nagyobb részét kenceficézésre pazarolja, mindenféle kozmetikai szer beszerzésére, hogy vonzóbbá tegye megjelenését, a társadalom nem tekinti annak, ami: a közszellem idióta áldozatának. Hanem éppenséggel normálisnak mondják. S más nők, akiknek ideje java részét leköti hivatásuk s rendszerint népes családjuk gondozása, irigylük őt. A narcizmus fitogtatására minden alkalom jó.

A nő esetében „normális hiúságnak“ tekintett mindezen viselkedésmódok nevelésnek tünneek egy férfinál. A nő a férfinál hiúbb, hiszen tőle szüntelenül megkövetelik, hogy megjelenése minél megnyerőbb legyen. A standard nagyon magas, a követelmények egyre nyomasztóbbak. A férfi megjelenésében az arc és a test keltette hatás egybeolvad, a testrészek fizikai harmóniája valamiképpen természetesebb. Ezzel szemben az asszonyt mintha „feldarabolná“, arcát s testét külön ítélik meg, más-más szabványok szerint. Az arc szempontjából az a legfontosabb, hogy szép legyen. A test esetében két kíváncsi ismeretes, s ami a legkülönösebb: a két kritérium az ízléstől és divattól függően néha egymásnak ellentmondó is lehet. Az első a kíváncsióság, a második az attól megkülönböztetett szépség. A férfiakat szexuálisan a nő teste vonzza, kevésbé az arca. A vágyat felkavaró bájok, például a telt idomok, nem mindig a divat szabályainak megfelelők. (Például az utóbbi évek reklámképein a női test rendkívül sovány: olyan, amelyet a férfiak szívesebben

képzelnék el felöltözötten, mint meztelenül.) De a nők törődése külsejükkel nemcsak a férfi vágyainak felkeltését célozza. Saját értékét hangsúlyozza, olyan képzet kialakítására is törekszik, amelynek felkeltésével közvetett vágyat ébreszt. Ugyanis egy nő értéke önmaga felmutatásának módjában rejlik. S az ilyenszerű prezentálásra testénél alkalmasabb az arca. A közvetlen, egyszerű szexuális vonzás alaptörvényeit elhanyagolva, a nők nem testüket exponálják. Jól ismert és normálisnak tekintett „nárcizmusuk“, amelynek mértékegysége a tükör előtt eltöltött idő, főként az arc ápolásában és a szüntelen fésülködésben nyilvánul meg.

A nőknek nem egyszerűen úgy van arcuk, ahogy a férfiaknak: a nőket arcukkal azonosítják. A férfi természetesen viszonyul saját arcához. Persze, a férfiak is adnak külsejükre. Ők sem boldogok, ha pattanásosak, elálló fülűek, ha kicsi a szemük vagy ha kopaszodnak. De sokkal nagy-

vonulással ítélik meg azt, ami esztétikailag elfogadható a férfi esetében. Az ő arca per definitionem olyasvalami, amivel nem kell sokat babrálni. E tekintetben a férfi egyetlen kötelezettsége: mosakodjék rendszeresen. Felhasználhatja a természet felkínálta díszeket: szakállt vagy bajuszt eresztethet, haját hosszabbra vagy rövidebbre nyírathatja. Azt már semmiképpen sem várják el tőle, hogy maszkot viseljen. A feltevés az, hogy külseje olyan, amilyen ő maga. Arca életének tükré; egymást követő korainak őszinte jegyét viseli. S éppen mert nem kell különösebben törődnie vele, arca nem él a testétől elkülönült életet, hanem harmonikusan kiegészítik egymást, teste is akkor vonzó, ha a férfiasság és az energikusság hatását kelti. Ezzel szemben a nő arca (amelyre nem természetes gondot fordít) potenciálisan különválasztott testétől. Vásznon, amelyre rávetíti idealizált önarcképét, s ezt még retusálja is. Műalkotói szabályainak egyike: arca semmiképpen se azt mutassa, aminek nem akar látszani. Frizurája, make-upja, arcfestékének színe: nem annak jele, ami ő a valóságban, hanem annak, aminek másoknak, kiváltképpen a férfiaknak látniuk kell őt. Arcában státusát tárgyiasítja.

A férfinál súlyosabban büntetik a nőt azok a normális változások, amelyet az idő vés az emberi arcra. A lányok már kora fiatalságukban is óvják arcukukat. Az anyák így szólnak lányaikhoz (a fiúknak soha ilyet nem mondanak): „Csúnya leszel, ha sokat sírsz. Ne ráncold a homlokod. Ne olvass igen sokat.“ A szemöldök összehúzása, a sírás, még a sok nevetés is, ezek a természetes emberi megnyilvánulások, ráncossá teszik a bőrt... A férfi arcának „megviseltségét“ inkább előnyösnek tekintik. Az ő esetében a ránc a „karakter“ jele. Érzelmi töltetről, érettségről tanúskodik: olyan tulajdonságok ezek, amelyeket a férfinál jobban megbecsülnek, mint a nőnél. A férfi ráncai arról tanúskodnak, hogy átélte már egyet-mást. A nő arcán viszont minden ránc, sebhely, még egy kis anyajegy is — szégyenfolt. Nem egyformán ítélik meg a férfi és a nő jellemét. A nőét veleszületettnek és statikusnak hiszik, nem pedig tapasztalatait, életévei, magatartása termékének. Arcának addig van értéke, amíg megkíméli az átélt érzelmek hatása, a sok fizikai megpróbáltatás.

A nőben saját nőiességének tudata főként ruházkodása és más olyan külsőségek visszahatása révén alakul ki, amelyek mind annak a tanúságai, hogy igyekszik mutatós lenni, hogy elkötelezte magát a tetszésvágyra. Amikor a fiú férfivá érik, folytathatja a sportolást, s kiváltképpen, ha ülőfoglalkozású, időt szakít a testedzésre. Többnyire azonban nem sokat törődik külsejével, hiszen megszokta, hogy nagyjából elfogadják, amit a természet osztályrészéül juttatott. (Negyvenes éveikben rendszerint újrakezdi a testedzést, de most már egészségügyi okokból: az elhízástól tartanak, nem szépségeti megfontolásaik készítetik erre őket; a gazdag országok középosztálybeli rétegeiben járványos méretű a félelem a szívbajtól.) Ugyanúgy, ahogyan társadalmunkban a „nőiesség“ egyik kritériuma a küllemmel való állandó törődés, a „férfiasság“ ismérve ennek éppen az ellenkezője: nem sokat bajlódni a külsővel.

Társadalmunk a férfiak számára lehetővé teszi, hogy sokkal pozitívabban viszonyuljanak saját testükhöz, mint a nők. A férfiak „otthonosabbak“ saját bőrükben, akár tétlenek, akár agresszívebb természetűek. A férfi teste per definitionem erős. Benne nem mond ellent az, amit vonzónak hisznek, annak, amit praktikusnak tartanak. A nő testének vonzó-

Unipán Helga illusztrációi

ereje azonban éppen törékenységében, gyengeségében rejlik. A nők a felesleges kilók ellen kíméletlenebb harcot folytatnak, mint a férfiak. Amikor tornásznak, mellőzik az izomfejlesztő gyakorlatokat, főként azokat, amelyek a felsőkart erősítik. A „nőiesség“ egyértelmű a gyenge, törekény külsővel. Az eszményinek mondott női test az, amely gyakorlatilag nem nagyon felel meg világunk nehéz munkakövetelményeinek, amely mindig csak „védelmet“ igényel. A férfiaktól eltérően a nők nem fejlesztik testüket. Miután a nő teste a serdülőkor utolsó szakaszában elnyerte szexuálisan vonzó formáját, negatívan ítélik meg minden további fejlődését. A nőt felelőtlennek tartják, ha azt teszi, ami a férfi esetében normálisnak minősül: külseje alakulását a sorsra bízva. Zsenge leánykorukban állnak a legközelebb ahhoz, amilyenek mindig elképzelik eszményi külsejüket: kecses alak, jó tónusú sima bőr, gyenge izomzat, kecses mozdulatok. Feladatuk: megkísérelni a lehető leghosszabb ideig megőrizni ezt a képet. Tökéletesítése nem célszerű. Testüket egyidejűleg óvják a rugalmasság elvesztésétől, az elnehezedéstől, a zsírpárnák lerakódásától. Konzerválják magukat. (Talán a modern társadalmakban élő nők a férfiakénál konzervatívabb politikai beállítottságának magyarázata abban a konzervativizmusban rejlik, amellyel saját testükhöz viszonyulnak.)

Társadalmunkban nagyon rövid ideig tart a nő életének az a szakasza, amelyben büszke, természetes, virágzó. Az ifjúság elmúta után a nő arra ítéltetik, hogy az esztendőök támadásai ellen védekezve minduntalan újra feltalálja önmagát, igyekezzék megőrizni a maga kialakította képet. A nő esetében vonzónak tartott testi kvalitások sokkal hamarabb elhervadnak, mint a „férfiasak“. Valóban elég hamar felőrlik őket a test normális változásai. „Nőies“ az, ami lágy, gömbölyded, sima, ránctalan, nem izmos, bársonyos; csak a nagyon fiatalok lehetnek ilyenek. Ezek a gyengeség, a védtelenség jellemzői, Germain Greer szerint — eunuch vonások. Igazából csupán néhány olyan év van (a késői serdülőkor, a húszas évek eleje), amelyben az ilyen külső élettanilag természetes, amikor még nem szükséges retusálni és rejtegetni a testet. Utána aztán kezdődhet az elérhetetlen ábrándok kergetése: a nő kétségbeesetten igyekszik áthidalni a szakadékokat a társadalmi elvárások és a kérlelhetetlen természetes fejlődés tényei között.

A nő sokkal bensőségesebben viszonyul az öregedéshez, mint a férfi. Ez azért van így, mert a „bevett“ női foglalatosságok egyike: keserves kínnal igyekezni eltüntetni az öregedésnek az arcon és a testen mutatkozó jegeit. A nő szexuális elfogadhatósága valamelyest attól is függ, milyen mértékben sikerül távol tartania ezeket a természetes változásokat. A serdülőkor elmúltával a nő saját arcának és testének őrzőjévé válik. Stratégiája lényegében védekező jellegű, nem akarja feladni a már elfoglalt állásokat.

A nő energiáinak jó részét a természet kijátszására irányuló szenvedélyes igyekezetben pazarolja el, hogy az évekkel dacolva fenntartsa önmaga eszményi és statikus látszatát. Törekvésének csődje azonban csupán idő kérdése. Külseje elkerülhetetlenül túlfejlődik a fiatalkori formákon. Hiába használja a legegztikusabb kenőcsöket, hiába tart szigorú diétát, az arcot semmi sem óvhatja meg véglegesen a ráncoktól, és a csípőn is nyomot hagy az idő múlása. A terhesség is nagy vámszedő, megsínylik a keblek, veszít rugalmasságából a bőr. A szem és a száj körül már huszonöt éves korban kirajzolódnak az árulkodó vonalak, mit sem lehet tenni ellenük. Körülbelül harminc év után kezd petyhüdtté válni a bőr. A nő megalázó kudaroként könyveli el ezt a teljességgel természetes folyamatot.

A nők nem egyszerűen azért viselik el nehezebben az öregedést, mint a férfiak, mert a férfiaknál sokkal többet törődnek külsejükkel. A férfiak sem hanyagolják el magukat, ők is szeretnének jó megjelenésűek maradni. De az ő elsődleges kötelezettségük nem annyira a jó külső megőrzése, mint inkább érvényesülésük; a külsejükkel szemben támasztott követelmények kevésbé szigorúak. A férfi külsejét szabályozó normák lazábbak, alkalmazkodnak ahhoz, ami a legtöbb férfi esetében lehetséges és „természetes“ élete végéig. Viszont természetellenesek a nők külsejével kapcsolatos követelmények, rengeteg energiájukba kerül, hogy bár valamelyest eleget tegyenek azoknak. A nő kötelelességszerűen igyekszik szép lenni. Súlyos társadalmi kényszer nyomása alatt igyekszik legalábbis csúnya nem lenni. A férfi esetében a jó külső amolyan rendkívüli osztalék, de semmiképpen sem előfeltétele normális önbecsülésének.

A szépség társadalmunkban kötelező a nő számára. Hívás, amely egyben leigázásuk színtere is. A női szépségnek mindössze egyetlen

szentesített normája van: a leányszépség. Kultúránkban a férfiak nagy előnyét az is biztosítja, hogy a férfiszépség két standardját ismeri el: a fiút és az érett férfiét. A fiú szépsége hasonlatos a leányéhoz. Mindkét nem esetében a szépség zsenge fajtája, és természetesen csak az életciklus korai szakában virágzik. Szerencsésükre a férfiak önmagukat elfogadhatónak tartják a jó külső más normái alapján is, még kövérebben vagy tagbaszakadtan is. A férfinak nincs miért kétségbeesnie, amikor bőre többé már nem olyan sima, ránctalan és szőrtelen, mint egy fiúé. Hiszen ő csupán felcserélte régebbi vonzóerejét egy újabbra. Új arcbőre sötétebb, a mindennapi borotválkozástól mintha szélfúta is volna, meglátszanak rajta az átéltek barázdái és az életkor normális ráncai. Ez egy második standard, amelynek nincs női megfelelője. A nők egyetlen szépségszabványának parancsolata: bőrük legyen mindig áttetsző. Vereséget jelent minden egyes redő, ránc, ősz hajszál.

Szó sincs róla, hogy ne volnának szép idős hölgyek is. Csakhogy a női szépségszabványhoz való igazodás sikerét minden korban az jelzi, hogy milyen mértékben sikerült megőriznie vagy színlelnie a fiatal-ságot. Nyilván sokat köszönhetnek génjeiknek azok a kivételesen szerencsés nők, akik hatvanas éveikben is szépek maradnak. A kései öregedés, akárcsak a jó külső, inkább családi vonás. De a természet csak nagyritkán elég bőkezű ahhoz, hogy kielégítse kultúránk szabványait. A legtöbb nő, akinek sikerül késleltetnie az öregség árulkodó jegyeinek megjelenését, gazdag, korlátlan szabad idővel rendelkezik ahhoz, hogy szerencsés természeti adottságait ápolja. A legtöbben színésznők. (Jól megfizetett hivatásosai annak, amit minden nőtől amatőr alapon elvárnak.) Az olyanszerű asszonyok, mint például Mae West, Marlene Dietrich, Stella Adler, Dolores del Rio, nem módosítják az öregedés és a kor összefüggésének szabályát. Éppen azért csodálják őket, mert kivételek, mert sikerült (legalábbis a fényképeikből megítélve sikerült) kijátszaniuk a természetet. Az ilyen csodák, ezek a természet ajándékának tekinthető kivételek (amelyek létrejöttében a művészet meg a társadalmi privilégium is segédkezett) csak erősítik a szabályt, hiszen ezek a nők éppen azért tűnnek szépnek, mert nem látszanak olyan öregnek, mint amilyenek. Társadalmi konvencióink nem teszik lehetővé egy olyan szép öreg nő elképzelését, aki valóban öregnek látszik. Tessék elképzelni egy Picassóval egyidős, vagyis kilencvenéves nőt, aki dél-franciaországi birtokán ragyogó napsütésben egy szál sortban áll a fényképezőgép elé. El sem tudjuk képzelni, hogy egyáltalán létezhet ilyen nő. Még a kivételeket — Mae Westet és társait — is mindig csak szobában fényképezik, megfelelő világítás mellett, a számukra legelőnyösebb szögből, s mindig művészien elrendezett ruhákban. Az öreg nő szexuálisan per definitionem visszataszító, még ha valójában nem is tűnik öregnek. Az öreg férfi esete más. Az öreg nő testét olyanak tekintik, mint amelyet nem lehet mutogatni, felkínálni. Legjobb esetben is csak kosztümösen jelenhet meg. Az embert a rosszullet környékezi, ha elképzei, mi történne, ha lehullna a maszk, ha levetkőzne a nő.

A nő nem csupán azért öltözködik, készíti ki magát, festi a haját, diétázik keserves kinnal és varratja fel ráncait, hogy vonzó maradjon. A védekezés módjai ezek a nőket sújtó rosszállás ellen, amely akár irtózáttá is fajulhat. Az öregedés kettős mércéje kérlelhetetlenségében olyan

úton kíséri végig a nők életét, amelyen haladva már nemcsak nem vonzóvá, hanem éppenséggel undorítóvá válnak. A nő életének gyötrő rémképet ábrázolja Rodin szobra, az Öregség: ruhátlan vénasszony, ülőhelyzetben, szánalmasan végigtekint lapos, petyhüdt, roskatag testén. Az öregedés folyamata a nő esetében azt jelenti, hogy szexuálisan obszcénné válik, combja ernyed, nyaka ráncos, keze májfoltos, ősz haja ritkul, melle lecsüng, lába visszeres — mindez obszcén hatást tesz. Képzőművészeink szörnyűséges pillanataiban ez az átalakulás döbbenetes gyorsasággal mehet végbe, mint például a *Lost Horizon* című filmben: a szerelmes férfi kiragadja imádottját, a gyönyörű leányzót Shangri-Lából, az örök boldogság mesebeli földjéről, s a mi környezetünkben a leány pillanatok alatt rút banyává tőpörödik. A férfiakkal kapcsolatban nem ismeretes hasonló rémlátomás. Ha a férfi divatosan öltözködik, vagy éppenséggel kozmetikushoz jár, amire mostanában már van éppen elég példa, ruháival és a használt szépitőszerekkel nem olyan hatást igyekeznek elérni, mint a nők. A férfi esetében az arckrém, kölnivíz, szagtalanítószer vagy hajlakk nem valamiféle jelmez. A férfi — férfiként — nem érzi szükségét önmaga álcázásának, hogy így pariózza az öregedés közhangulatilag rosszallt tüneteinek jelentkezését, hogy eltüntesse idő előtt bekövetkezett szexuális alkalmatlanságának látszatát, hogy leplezze az obszcén öregedést. A férfi nem alanya kultúránk olyanszerű utálatának, amilyen a női testtel szemben nyilvánul meg; kivétel a még bársonyos simaságú, kemény tartású, szagtalán, folttalán női test fiatalkori formája.

A nőket büntető egyik legszigorúbb magatartás a zsigerekből jövő utálat az öreg nő teste láttán. Kultúránkban mély gyökerei vannak a nőtől való félelemnek, s ki is alakult a nő demonológiája, amely olyan mítikus karikatúrákban is formát ölt, mint amilyen például a vasorrú babáé, a szipirtyóé, a cserfes asszonyé, a vén banyáé.

E félelem szélsőséges esetének történelmi emléke a boszorkányüldözés, amely a nyugati história legkegyetlenebb irtóhadjáratai közé sorolható. Kultúránk egyik legerősebb töltetű esztétikai és erotikai érzete, hogy az öreg nő visszataszító. S e tekintetben teljes az egyetértés férfiak és nők között. (Általános szabály: az elnyomók az elnyomottaktól megtagadják annak jogát, hogy kialakíthassák saját, „benszüllötti“ szépség-szabványaikat. Végül aztán az elnyomottak szent meggyőződésévé válik, hogy ők valóban csúnyák.) A nőgyűlölet szépségeszmenyének káros lélektani hatását a nőkre párhuzamba állíthatjuk azzal a móddal, ahogyan a társadalom a négereket elcsúfította a fehérek széppé nyilvánításával. Az Egyesült Államokban néhány esztendővel ezelőtt néger kisgyermekkel végzett tesztek kimutatták, milyen zsenge korban és mennyire alaposan magukévá teszik a kicsik a „jó külső“ fehér ember kialakította szabványát. Lényegében mindegyik gyerek elképzelései arról tanúskodtak, hogy a négert csúnyának, komikusnak, piszkosnak, eldurvultnak tartják. Hasonló jellegű önmegvetés mételyez éppen elég sok nőt is. Akárcsak a férfiak, ők is „csúnyábbnak“ minősítik az öreg nőt, mint az öreg férfit.

A szexuális magatartásban ez az esztétikai tabu a faji tabuhoz hasonlóan hat. Társadalmunkban sokan visolyognak, ha egy középkorú nő és egy fiatalember szeretkezésére gondolnak. Hasonlóképpen sok fehér ember mélyről fakadó undort érez, ha egy fehér nőt egy néger ágyában

tud. Még ha az emberek éreznek is némi szánalmat az elhagyott nő iránt, nem tekintik a szó szoros értelmében vett szexuális kihágásnak azt a banális drámát, amelynek során az ötvenéves férfi egy huszonnyolc éves leányért elhagyja negyvenöt éves feleségét. Sőt, mindenki „megértő”. Mindenki jól tudja, hogy a férfiak kedvelik a leányokat, s hogy a fiatal nőnek gyakran megfelel a középkorú férfi. A fordított helyzetet azonban senki sem „érti meg”. Az a negyvenöt éves nő, aki huszonnyolc éves szeretője kedvéért elhagyja ötvenéves férjét, mély érzéseket felkavaró társadalmi és szexuális botrány középpontjába kerül. Senkinek semmi kifogása egy olyan szerelmes pár ellen, amelyben a férfi húsz vagy még több esztendővel idősebb a nőnél. Tessék a filmek kettőseire gondolni: Joanne Dru és John Wayne, Marilyn Monroe és Joseph Cotten, Audrey Hepburn és Cary Grant, Jane Fonda és Yves Montand; teljesen elfogadható, rokonszenves párok, akárcsak a mindennapi életben. A közhiedelem szerint, ha egy negyvenéves nő és egy húszéves fiú, vagy egy ötvenéves nő és egy harmincéves férfi házasságot köt, a férfi anyát, nem pedig feleséget keresett, és senki sem hisz a frigy tartósságában.

Minél nagyobb a korkülönbség, annál erősebb a nőt sújtó előítélet. Amikor öreg férfiak, például Picasso, Onassis, Pablo Casals, náluk harminc, negyven, ötven évvel fiatalabb nőt vettek el, a népek figyelemre méltónak találták az eseményt, esetleg túlzást láttak benne, de azért elfogadhatóságát nem vonták kétségbe. Az ilyen párválasztások értelmezése során az emberek némileg irigykedve gondolnak az éppen szóban forgó férfi kivételes potenciájára és vonzóerejére. Nem szép, de híres. S egészen magától értetődő, hogy nevezetessége csak fokozta a nők iránta érzett vonzalmát. S azt képzelik, hogy az idős férje tehetségét feltétlenül méltányló fiatal nő odaadón és örömmel vállalja a készséges segítő-társ szerepét. A férfi számára az ilyenyszerű házasság minden esetben jó reklám.

Farkas László fordítása

Részletek a *Saturday Review* LV. 39. számában megjelent esszéből.

Ambrus Imre grafikája